

בי"ד של עיר, פלך ושבת

בארץ ישראל, חו"ל ובבני נח

מכות ז. - הוריות ה.

א. רמב"ם | סנהדרין פרק א'

א. מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, שופטים אלו הדיינים הקבועים בבית דין ובעלי דינים באים לפניהם, שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה והם עומדים לפני הדיינים המסבבין בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעוות וכל מעשיהם ע"פ הדיינים וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודין אותו כפי רשעו.

ב. אין אנו חייבין להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בארץ ישראל בלבד, אבל בחוצה לארץ אינן חייבין להעמיד בית דין בכל פלך ופלך שנאמר תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך.

ב. סנהדרין נו:

והתניא כשם שנצטוו ישראל להושיב בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר כך נצטוו בני נח להושיב בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר

ג. תוספתא | ע"ז פרק ח הלכה ד

על שבע מצוות נצטוו בני נח על הדיינים ועל עבוד' זרה ועל קיללת השם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל הגזל על הדיינים כיצד כשם שיש' מצווין להושיב בתי דינים בעיירות שלהן על עבודה זרה ועל קיללת השם כיצד על גילוי עריות כיצד כל ערוה שבית דין של יש' ממיתין עליה בני נח מוזהרין עליה דברי ר' מאיר וחכמי אומ' הרבה עריות שאין בית דין של יש' ממיתין עליה ובני נח מוזהרין עליה באלו העריות האומות נידון כדיני האומות ואין לך אלא נערה המאורסה בלבד:

ד. רמב"ם | מלכים פרק ט'

יד. וכיצד מצווין הן על הדיינים, חייבין להושיב דיינים ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשם מצות אלו, ולהזהיר את העם, וכן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו יהרג בסייף, ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו, וכן נח נהרג בעד אחד ובדין אחד בלא התראה ועל פי קרובין אבל לא בעדות אשה ולא תדון אשה להם.

ה. רמב"ם | מלכים פרק י'

יא. חייבין בית דין של ישראל לעשות שופטים לאלו הגרים התושבים, לדון להן על פי המשפטים אלו, כדי שלא ישחת העולם, אם ראו בית דין שיעמידו שופטיהם מהן מעמידין, ואם ראו שיעמידו להן מישראל מעמידין.

ו. ספרי דברים | פרשת שופטים פסקא קמד

(יח) שופטים ושוטרים, מנין שממנים בית דין לכל ישראל תלמוד לומר שופטים תתן לך, ומנין שממנים שוטרים לכל ישראל תלמוד לומר שוטרים תתן לך, רבי יהודה אומר מנין שממנים אחד על גבי כולם תלמוד לומר תתן לך, ואומר +דה"ב יט יא+ ושטרים הלויים לפניכם

ומנין שממנים בית דין לכל עיר ועיר תלמוד לומר שופטים בכל שעריך, ומנין שממנים שוטרים לכל עיר ועיר תלמוד לומר שוטרים בכל שעריך, ומנין שממנים בית דין לכל שבת ושבת תלמוד לומר ושופטים לשבטיך, ומנין שממנים שוטרים לכל שבת ושבת תלמוד לומר ושטרים לשבטיך,

ז. ספר המצוות לרמב"ם | מצות עשה קעו

והמצוה הקע"ו היא שצונו למנות שופטים ושוטרים שיכריחו לעשות מצוות התורה ויחזירו הנוטים מדרך האמת אליה על כרחם ויצוו לעשות הטוב ויזהירו מן הרע ויעמידו הגדרים על העובר עד שלא יהיו מצות התורה ואזהרותיה צריכות לאמונת כל איש ואיש. ומתנאי מצוה זו שיהיו השופטים האלו מדרגה למעלה ממדרגה. וזה בשיתמנו בכל עיר שלשה ועשרים דיינים מקובצים כולם במקום אחד בשער העיר שהיא ראוייה למספר הזה. ואלו הם סנהדרי קטנה. ויתמנו בירושלם בית דין הגדול משבעים דיינים. ויתמנה אחד על אלו השבעים והוא ראש הישיבה והוא שיקראוהו החכמים (על"ת שיו וש"נ) נשיא גם כן. ויהו כולם מקובצים במקום אחד מיוחד להם. ועיר שאנשיה מעטים שאינה ראוייה לסנהדרי קטנה יתמנו בה שלשה לעשות הדינים הקטנים. והדבר הקשה יביאו למי שהוא למעלה מהם. וכן ימנו שוטרים ונוגשים בעם יסובבו בשוקים וברחובות ויביטו עניני העם בעסקיהם עד שלא יעשו עול ואפילו בדבר מועט. והצווי שבא במצוה זו הוא אמרו (ר"פ שופטי') שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. ולשון ספרי מנין שממנין בית דין לכל ישראל תלמוד לומר שופטים ושוטרים ומנין שממנין אחד על גבי כולם תלמוד לומר תתן לך ומנין שממנין בית דין לכל שבת ושבת תלמוד לומר בכל שעריך רבן שמעון בן גמליאל אומר לשבטיך ושפטו מצוה על כל שבת ושבת להיות דן את שבתו, ושפטו את העם על כרחן. וכבר נכפל הצווי הזה למנות שבעים זקנים והוא אמרו ית' למשה (בהעלותך יא) אספה לי שבעים איש ואמרו (ספרי) כל מקום שנאמר לי הרי הוא קיים כמו וכהנו לי [תצוה כח מא] וכו'. כלומר שהוא דבר מתמיד ואינה מצוה לפי שעה אבל הוא ראוי ומחויב לדורי דורות. ודע שאלו המנויים כולם כלומר סנהדרי גדולה וקטנה ובית דין שלשלה וזולתם מן המנויים אמנם יהיו כולם בארץ ישראל בהכרח. ואין סמיכה אלא בארץ ישראל. וכשנתקיימה הסמיכה בארץ ישראל אז איפשר לסמוכים ההם שישפטו בארץ ובחוצה לארץ (סנה' יד א וש"נ). אבל לא ידונו בדיני נפשות לא בארץ ולא בחוצה לארץ אלא אם כן היה בית הבחירה עומד כמו שבארנו בפתיחת המאמר הזה (עמ' רב ב). ולשון ספרי (זוטא בילקוט ומד' הגדול) באמרו יתעלה במכה נפש בשגגה (מסעי לה כט) והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם, אמרו בכל מושבותיכם בחוצה לארץ יכול אף ערי מקלט יהיו נוהגות בחוצה לארץ תלמוד לומר אלה, הדיינים ינהגו בארץ ובחוצה לארץ וערי מקלט אינן נוהגות אלא בארץ (לק' סוף מ' קפב). וכבר התבאר משפטי מצוה זו כולם במסכת סנהדרין:

ח. דברים | טז, יח

שְׁפֹטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צְדָקָה:

ט. רמב"ן | דברים טז, יח

(יח) צוה בתורה, עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח), ונתן בפלילים (שם כא כב), אם כן מצוה שיהיו לישראל פלילים. וביאר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ, כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד, אבל כאשר יצק המעוות יעמדו עליו הראויים לשפוט ובמשפטיהם ישפוטוהו, או יעלה לארץ בזמנה ושם ישפוטוהו במקום המשפט. והוסיף בכאן שוטרים, והם שיהיו נוגשים בדבר המשפט. ולפי זה אין ישראל שבחוצה לארץ מצווים למנות להם דיינים בעיירות, וכן כתב הרב ר' משה (הל' סנהדרין פ"א ה"ב):

למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד אין עושין סנהדריות לשבטים אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

רש"י

סנהדריות - שהיו מושיבים סנהדרי קטנה של עשרים ושלושה בכל עיר ועיר, כדכתיב (דברים טז) תתן לך בכל שעריך וצריכין בית דין הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבם וכו', יליף בגמרא /סנהדרין/ (טז, ב).

יא. רמב"ם | סנהדרין פרק ה'

א. אין מעמידין מלך אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, ואין עושין סנהדרי קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, ואין דנין לא את השבט שהודח כולו ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול בדיני נפשות אלא בבית דין הגדול, אבל דיני ממונות [של כהן גדול] בשלושה, וכן אין עושין זקן ממרא ולא עושין עיר הנדחת ולא משקין את הסוטה אלא בבית דין הגדול, ואין מוסיפין על העיר ועל העזרות ולא מוציאים למלחמת הרשות ולמדית החלל אלא על פי בית דין הגדול, שנאמר כל הדבר הגדול יביאו אליך.

יב. סנהדרין פח:

תניא אמר רבי יוסי מתחילה לא היו מרבין מחלוקת בישראל אלא בית דין של שבעים ואחד יושבין בלשכת הגזית ושני בתי דינין של עשרים ושלושה אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ושאר בתי דינין של עשרים ושלושה יושבין בכל עיירות ישראל הוצרך הדבר לשאל שואלין מבית דין שבעירן אם שמעו אמרו להן ואם לאו באין לזה שסמוך לעירן

יג. רמב"ם | ממרים פרק א'

ד. כשהיה בית דין הגדול קיים לא היתה מחלוקת בישראל, אלא כל דין שנוגד בו ספק לאחד מישראל שואל לבית דין שבעירו אם ידעו אמרו לו אם לאו הרי השואל עם אותו בית דין או עם שלוחיו עולין לירושלים ושואלין לבית דין שבהר הבית אם ידעו אמרו לו אם לאו הכל באין לבית דין שעל פתח העזרה, אם ידעו אמרו להן ואם לאו הכל באין ללשכת הגזית לבית דין הגדול ושואלין, אם היה הדבר שנוגד בו הספק לכל, ידוע אצל בית דין הגדול בין מפי הקבלה בין מפי המדה שדנו בה אומרים מיד, אם לא היה הדבר ברור אצל בית דין הגדול דנין בו בשעתן ונושאים ונותנים בדבר עד שיסכימו כולן, או יעמדו למנין וילכו אחר הרוב ויאמרו לכל השואלים כך הלכה והולכין להן, משבטל בית דין הגדול רבתה מחלוקת בישראל זה מטמא ונותן טעם לדבריו וזה מטרה ונותן טעם לדבריו זה אוסר וזה מתיר.

יד. סנהדרין פו:

משנה זקן ממרא על פי בית דין שנאמר כי יפלא ממך דבר למשפט שלשה בתי דינין היו שם אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ואחד יושב בלשכת הגזית באין לזה שעל פתח הר הבית ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבירי כך לימדתי וכך לימדו חבירי אם שמעו אמר להם ואם לאו באין להן לאותן שעל פתח עזרה ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבירי כך לימדתי וכך לימדו חבירי אם שמעו אמר להם ואם לאו אלו ואלו באין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית שממנו יוצא תורה לכל ישראל שנאמר מן המקום ההוא אשר יבחר ה' חזר לעירו שנה ולמד בדרך שהיה למד פטור ואם הורה לעשות חייב שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון אינו חייב עד שיוורה לעשות תלמיד שהורה לעשות פטור נמצא חומרו קולו

טו. סנהדרין ה.

פשיטא מהכא להכא ומהתם להתם (מהני) ומהכא להתם (נמי) מהני דהכא שבט והתם מחוקק כדתניא לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי

אבל במסכת מכות (ז א) שנו, והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם, מלמד שסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ, אם כן למה נאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, אלא בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, בחוצה לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר. ונראה מזה שחייבין למנות סנהדרין בחוצה לארץ, ולא בכל עיר ועיר כארץ ישראל אלא פלכים פלכים, אם כן המצוה הזאת נוהגת בכל זמן בדיני ממונות ובדברים הנדונין בחוצה לארץ. אבל בזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה, כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה, דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות, ואנן הדיוטות אנן, ואין דינין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותיה עבדינן (גיטין פח ב), אין אנו חייבים במצות מינוי שופטים מן התורה כלל:

וטעם לשבטיך - מוסב על תתן לך, מלמד שמושיבים ב"ד בכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר, לשון רש"י, וכן במסכת סנהדרין (טז ב). ולא ידעתי פירוש דבר זה, כי כיון שמינוי ב"ד בכל עיר ועיר הרי בתי דינין רבים בכל שבט ושבט. אולי בא לומר, שאם היתה עיר אחת לשני שבטים כירושלים שיש בה חלק ליהודה ובנימין שיושיב בה שני בתי דינים, וכך העלו בפרק חלק (שם קיא ב) שחולקים עיר אחת לשני שבטים, וכן ירושלים היתה ליהודה ובנימין:

ויתכן לפרש, שחייב הכתוב למנות ב"ד על כל השבט והוא ישפוט את כולם, ואחרי כן נמנה ב"ד בכל עיר ועיר שישפוט את העיר, ואף על פי שכולם שוים במנין שהם כ"ג בדיני נפשות וג' בדיני ממונות, אבל הגדולים שבהם בחכמה יתמונו על כל השבט ותחתיהם לכל עיר ועיר. ואין בעלי הדין יכולין לכוף זה את זה לדון אלא בפני ב"ד שבעירם לא בפני ב"ד שבעיר אחרת, ואפילו היו שני בעלי הדין בעיר אחרת יכול לומר נלך לפני ב"ד שבעירנו. אבל ב"ד השבט יכול לכוף כל אנשי שבטו לדון לפניו, ואפילו היו הנדונים בעירם יכול לומר לב"ד הגדול של שבט אזילנא. וכן אם נסתפקו בתי דינין של עיירות, יבאו לפני ב"ד הגדול של שבט וישאלו. כדרך שסנהדרי גדולה ממונה על כל בתי דינין של כל ישראל, כך יהא ב"ד אחד ממונה על כל שבט ושבט, ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם גוזרין ומתקנין והיא לשבט כגורת סנהדרי גדולה על כל ישראל. וזה הב"ד הוא המוזכר במסכת הוריות (ה א), ששינוי בו הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר השבטים פטורים וכו'. ועל דרך הפשט שיעור הכתוב, שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך, יאמר שיתנו שופטים לשבטיהם והם ישפטו בכל שעריהם, ושופט השבט ישפוט בכל שעיריו:

יז. סנהדרין ב.

משנה דיני ממונות בשלושה גזילות וחבלות בשלושה נזק וחצי נזק תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה בשלושה האונס והמפתה והמוציא שם רע בשלושה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מוציא שם רע בעשרים ושלושה מפני שיש בו דיני נפשות מכות בשלושה משום רבי ישמעאל אמרו בעשרים ושלושה עיבור החדש בשלושה עיבור השנה בשלושה דברי רבי מאיר רבן שמעון בן גמליאל אומר בשלושה מתחילין ובחמשה נושאים ונותנים וגומרין בשבעה ואם גמרו בשלושה מעוברת סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלושה דברי רבי שמעון רבי יהודה אומר בחמשה החליצה והמאינון בשלושה נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין בשלושה ההקדשות בשלושה הערכין המטלטלים בשלושה רבי יהודה אומר אחד מהן כהן והקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן

דיני נפשות בעשרים ושלושה הרובע והנרבע בעשרים ושלושה שנאמר והרגת את האשה ואת הבהמה ואומר ואת הבהמה תהרגו שור הנסקל בעשרים ושלושה שנאמר השור יסקל וגם בעליו יומת כמיתת בעלים כך מיתת השור הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש מיתתן בעשרים ושלושה רבי אליעזר אומר כל הקודם להורגן זכה רבי עקיבא אומר מיתתן בעשרים ושלושה אין דנין לא את השבט ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול אלא על פי בית דין של שבעים ואחד ואין מוציאים

גלויות שבבבל שרודין את ישראל בשבט ומחקה מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים מהתם להכא מאי תא שמע דרבה בר חנה דן דינא וטעה אתא לקמיה דרבי חייא אמר ליה אי קיבלוך עלייהו לא תשלם ואי לא זיל שלים והא רבה בר חנה רשותא הוה נקיש שמע מינה מהתם להכא לא מהני שמע מינה

רש"י

מהכא להכא - מריש גלותא לבבל, למידן דינא בבבל.

ומהתם להתם - מנשיא דארץ ישראל, לדון בארץ ישראל.

שבט - לשון שררה, ויש להן רשות להפקיר, דהפקר בית דין הפקר דכתיב (עזרא י) וכל אשר לא יבא וגו' ביבמות בהאשה רבה (פט, ב).

מחוקק - שררה מועטת.

שרודים את העם - שיש להם כח ורשות מאת מלכי פרס.

בני בניו של הלל - הלל נשיא היה, כדאמר בפסחים באלו דברים (סו, א): הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם.

דן דינא - בבבל, וטעה.

אתא - לארץ ישראל לקמיה דר' חייא.

שמע מינה מהתם להכא לא מהני - דהא רבה בר חנה רשותא הוה נקיש מרבי, דנשיא דארץ ישראל היה, כדאמרן לקמן בשמעתין: בן אחי יורד לבבל וכו'.

טז. רמב"ם | סנהדרין פרק ב'

יג. אף על פי שבית דין של שלשה בית דין שלם הוא כל זמן שהן רבים הרי זה משובח, ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה וצריכין שיהיו היושבים כולם שם בבית דין תלמידי חכמים וראויין.

יז. רמב"ם | סנהדרין פרק כ"ו

א. כל המקלל דיין מדייני ישראל עובר בלא תעשה שנאמר אלהים לא תקלל, וכן אם קלל הנשיא אחד ראש סנהדרי גדולה או המלך הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר ונשיא בעמך לא תאור, ולא דיין ונשיא בלבד אלא כל המקלל אחד מישראל לוקה שנאמר לא תקלל חרש, ולמה נאמר חרש שאפילו זה שהוא אינו שומע ולא נצטער בקללה זו לוקה על קללתו, ויראה לי שהמקלל את הקטן הנכלם לוקה (הרי הוא כחרש).

יח. ספר המצוות לרמב"ם | מצוות לא תעשה שטז

והמצוה השי"ו היא שהזהירו מקלל הנשיא והוא אמרו יתעלה (שם) ונשיא בעמך לא תאור. וזה השם כלומר נשיא ישימהו הכתוב על המלך אשר לו הממשלה, אמר יתעלה (ויקרא ד) אשר נשיא יחטא (ספרא והוריות פ"ג מ"ג). והחכמים ישימהו במוחלט על ראש הישיבה שלשבעים זקנים לבד. ובכל התלמוד והמשנה יאמרו נשיאים ואבות בית דין (חגיגה יו ב) ונשיא ואב בית דין. ולשונם גם כן (כתובות יז א וש"ג, ת"ת פ"ו ה"ו ומלכים פ"ב ה"ג) נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ודע שזה הלאו הוא כולל גם כן הנשיא עם המלך. כי עניין לאו זה הוא שמזהיר שלא לקלל כל מי שיש לו ממשלה לצוות והוא במעלה העליונה בין שהיתה מעלה שלטונית או מעלה תוריית והיא הישיבה. וזה הוא המובן מדין מצוה זו. והעובר על לאו זה לוקה:

יט. שמות | פרק כב, כז

אַלְהִים לֹא תִקְלַל וְנִשְׂאָה בְעִמֶּךָ לֹא תֹאֵר:

כ. רמב"ם | שמות פרק כב, כז

(כז) אלהים לא תקלל - אונקלוס תרגם על הדיין שלא יקלל אותו כאשר יחייבנו בדין, "לא תקיל" לשון קללה הוא בארמית מיקל להו

יכרת ה' איש אשר יעשנה ער ועונה (מלאכי ב יב), וכן הרבה בלשון ירושלמי:

ונשיא בעמך לא תאור - הנשיא על העם, והוא המלך, והזהיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו:

ועל דעת רבותינו בגמרא (סנהדרין סו א) אלהים לא תקלל אזהרה על ברכת השם אפילו בכנוי. והנה הזהיר על המלך העליון יתברך ועל המולך בארץ. והם אמרו בגמרא (שם) כי יכנס בכלל אלהים השם הנכבד והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ. ולא נתבאר אם יכנס בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמרא (שם יט: ועוד), והרב רבי משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו (רמב"ם בס' המצוות ל"ת שטז ובהלכות סנהדרין כו א). וכן נראה לי ממה ששאל ר' יהודה הנשיא על עצמו כגון אני מה אני בשעיר וכו' (הוריות יא ב). וא"כ יאמר לא תאור כל נשיא בעם שהוא ראש שררה על כל ישראל, בין שתהיה השררה ההיא בממשלת מלכות, בין שתהיה ממשלת תורה, כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשררת התורה:

כא. הוריות יא:

בעא מיניה רבי מרבי חייא כגון אני מהו בשעיר אמר ליה הרי צרתך בבבל איתיביה מלכי ישראל ומלכי בית דוד אלו מביאים לעצמם ואלו מביאים לעצמם אמר ליה התם לא כיפיי אהדי הכא אנן כייפינן להו לדידהו רב ספרא מתני הכי בעא מיניה רבי מרבי חייא כגון אני מהו בשעיר א"ל התם שבט הכא מחוקק ותניא לא יסור שבט מיהודה זה ראש גולה שבבבל שרודה את ישראל במקל ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדים תורה לישראל ברבים

כב. דרשות הר"ן | הדרוש האחד עשר

שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וגו' ושפטו את העם משפט צדק. (דברים טז יח).

כתב רבינו שלמה יצחקי בפירושו (דברים טז יח), מנה צדיקים ומומחין לשפוט צדק. והזקק לפרש כך, לפי שאם לא בא אלא לצוות השופטים שישפטו בצדק, כבר כתוב אחריו (שם יט) לא תטה משפט, לכך פירש שלא בא אלא לומר שהשופטים אשר נמנה יהיו ראויים לשפוט צדק, כלומר שיהיו צדיקים ומומחין. וכך שנויה בספרי (שופטים על הכתוב שם) משפט צדק, והלא כבר נאמר לא תטה משפט, שלא תאמר איש פלוני נאה, איש פלוני קרובי, כלומר ואושיבנו דיין, לפיכך הוצרך להזהיר שנעמיד מומחה וצדיק. ובודאי כי לשון ושפטו את העם מצד עצמו הוא מוכיח שאינו מצות עשה, אבל הוא לשון תואר וסיפור, אלא שבאותה הברייתא השנויה בספרי הוכיח עוד ממה שכתוב אחריו לא תטה משפט. זהו ענין הכתוב כפי מדרש רבותינו ז"ל.

אבל בעיני פשוט הכתוב כך הוא. ידוע הוא כי המין האנושי צריך לשופט שישפט בין פרטי, שאם לא כן איש את רעהו חיים בלעו, ויהיה העולם נשחת. וכל אומה צריכה לזה ישוב מדיני, עד שאמר החכם שכת הלסטים הסכימו ביניהם היושר. וישראל צריכין זה כיתר האומות. ומלבד זה צריכין אליהם עוד לסיבה אחרת, והוא להעמיד חוקי התורה על תלם, (ולהעמיד) [ולהעניש] חייבי מלקיות וחייבי מיתות בית דין העוברים על חוקי התורה, עם היות שאין באותה עבירה הפסד ישוב מדיני כלל. ואין ספק כי בכל אחד מהצדדים יודמנו שני ענינים, האחד יחייב להעניש איזה איש כפי משפט אמיתי, והשני שאין ראוי להענישו כפי משפט צודק אמיתי, אבל יחוייב להענישו כפי תקון סדר מדיני וכפי צורך השעה. והשם יתברך ייחד כל אחד מהענינים האלו לכת מיוחדת, וצוה שיתמנו השופטים לשפוט המשפט הצודק האמיתי, והוא אמרו ושפטו את העם משפט צדק, כלומר בא לבאר השופטים האלה לאיזה דבר יתמנו, ובמה כוחם גדול. ואמר שתכלית מינויים הוא כדי לשפוט את העם במשפט צדק אמיתי בעצמו, ואין

יכלתם עובר ביותר מזה. ומפני שהסידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו במצות המלך.

ונבאר עוד כשנניח צד אחד מהצדדים, הרי שנינו בפרק היו בודקין (סנהדרין מ ב) תנו רבנן מכירים אתם אותו כו' התריתם בו קיבל התראה התיר עצמו למיתה המית בתוך כדי דיבור וכו'. ואין ספק כי כל זה ראוי מצד משפט צדק, כי למה יומת איש, אם לא שידע שהכניס עצמו בדבר שיש בו חיוב מיתה ועבר עליו, ולזה יצטרך שיקבל עליו התראה, וכל יתר הדברים השנויים באותה ברייתא, וזהו משפט צדק אמיתי בעצמו הנמסר לדיינים. אבל אם לא יענש העובר כי אם על זה הדרך, יפסד הסידור המדיני לגמרי, שיתרבו שופכי דמים ולא יגורו מן העונש, ולכן צוה השם יתברך לצורך ישובו של עולם במינוי המלך, כמו שכתוב בפרשה זו (דברים יז יד - טו) כי תבא אל הארץ וגו' שום תשים עליך מלך וגו', שהיא מצוה שנוצטוו בה למנות עלינו מלך, כמו שבא בקבלת רבותינו ז"ל (סנהדרין כ ב), והמלך יכול לדון שלא בהתראה כפי מה שיראה שהוא צריך לקיבוץ המדיני.

נמצא שמינוי המלך שוה בישראל וביתר אומות שצריכים לסידור מדיני, ומינוי השופטים מיוחד וצריך יותר בישראל, וכמו שהזכיר עוד ואמר (דברים טז יח) ושפטו את העם משפט צדק, כלומר שמינוי השופטים ויכלתם, הוא שישפטו העם במשפטים צודקים אמיתיים בעצמם.

ואני מבאר עוד זה, ואומר שכמו שנתחידה תורתנו מבין נימוסי אומות העולם במצות וחוקים, אין ענינם תיקון מדיני כלל, אבל הנמשך מהם הוא חול השפע האלהי באומתנו והידבקו עמנו, בין שיראה הענין ההוא לעינינו כעניני הקרבנות וכל הנעשה במקדש, בין שלא יראה כיתר החוקים שלא נתגלה טעמם, מכל מקום אין ספק שהשפע האלהי היה נדבק בנו, וחל בפעלים ההם, עם היותם רחוקים מן הקש השכל. ואין בזה פלא, כי כמו שנסכל הרבה מסיבות ההיות הטבעיות, ועם כל זה יתאמת מציאותם, כל שכן שראוי שנסכל סיבות חול השפע האלהי והידבקו בנו. וזה שנתחידה בו תורתנו הקדושה מנימוסי האומות הנ"ל, שאין להם עסק בזה כלל, כי אם בתיקון ענין קיבוצם.

ולפיכך אני סובר וראוי שיאמן, שכמו שהחוקים שאין להם מבוא כלל בתיקון הסידור המדיני, והם סיבה עצמית קרובה לחול השפע האלהי, כן משפטי התורה יש להם מבוא גדול, וכאילו הם משותפים בין סיבת חול הענין האלהי באומתנו ותיקון ענין קיבוצנו. ואפשר שהם היו פונים יותר אל הענין אשר הוא יותר נשגב במעלה, ממה שהם היו פונים לתיקון קיבוצנו, כי התיקון ההוא, המלך אשר נעמיד עלינו ישלים ענינו, אבל השופטים והסנהדרין היה תכליתם לשפוט העם במשפט אמיתי צודק בעצמו, שימשך ממנו הידבק ענין האלהי בנו, יושלם ממנו לגמרי סידור ענינו ההמוני או לא יושלם. ומפני זה אפשר שימצא בקצת משפטי ודיני האומות הנ"ל, מה שהוא יותר קרוב לתיקון הסידור המדיני, ממה שימצא בקצת משפטי התורה. ואין אנו חסרים בזה דבר, כי כל מה שיחסר מהתיקון הנזכר, היה משלימו המלך. אבל היתה לנו מעלה גדולה עליהם, כי מצד שהם צודקים בעצמם, רוצה לומר משפט התורה, כמו שאמר הכתוב ושפטו את העם משפט צדק, ימשך שידבק השפע האלהי בנו.

ומפני זה היה ראש השופטים ומבחרם, עומד במקום אשר היה נראה בו השפע האלהי, והוא ענין עמוד אנשי כנסת הגדולה בלשכת הגזית (מדות פ"ה מ"ד). ולפיכך אמרו רבותינו ז"ל בפרק קמא דמסכת עבודה זרה (ח ב) כיון דחזו דנפיש רוצחים אמרו נגלה מארעין ונקיים בן ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא (דברים יז י), מלמד שהמקום גורם. ומזה הצד נמשך כל מה שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין ז א) כל דין שדן דין אמת לאמיתו ראוי שתשרה שכניה עמהם, שנאמר (תהלים פב א) אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט.

ועל זה הדרך מה שאמרו רבותינו ז"ל בפרק קמא דשבת (י א) כל דין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת ביום מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, כתיב הכא (שמות יח יד) מן

בקר עד ערב, וכתיב התם (בראשית א ה) ויהי ערב ויהי בקר. והשותפות הזו רומז למה שאמרנו, שכמו שמעשה בראשית, נראה בפועל התחוננים שמאתו נתהוה כל מה שנתהוה, כן כל דין שדן דין אמת לאמיתו, ממשיך השפע ההוא, יושלם מצד דינו לגמרי תיקון מדיני או לא יושלם. שכמו שבמעשה הקרבנות, עם היותם רחוקים לגמרי מן ההקש, היה נראה השפע האלהי, כן במשפטי התורה היה נמשך ושופע, גם כי יצטרך כפי הסידור המדיני תיקון יותר, אשר היה משלימו המלך.

ונמצא שמינוי השופטים היה לשפוט משפטי התורה בלבד, שהם צודקים בעצמם, כמו שאמר ושפטו את העם משפט צדק, ומינוי המלך היה להשלים תיקון סדר המדיני, וכל מה שהיה מצטרך לצורך השעה.

ואל תקשה עלי מה ששינוי בפרק נגמר הדין (סנהדרין מו א) תניא ר' אליעזר [בן יעקב] אומר שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה וכו', שנראה ממנו שמינוי הבית דין הוא לשפוט כפי תיקון העת והזמן. ואינו כן, אבל בזמן שיהיו בישראל סנהדרין ומלך, הסנהדרין [הם] לשפוט את העם במשפט צדק לבד, לא לתיקון ענינם ביותר מזה, אם לא שיתן המלך להם כוחו. אבל כאשר לא יהיה מלך בישראל, השופט יכלול שני הכוחות, כח השופט וכח המלך. שהרי מצינו בפרק נגמר הדין (שם מט א) אמר לו עמשה אכין ורקין קא דריש, אזיל אשכחינהו לרבנן דפתיח להו במסכתא, אמר כתיב (יהושע א יח) כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יכול אף לדברי תורה תלמוד לומר (שם) רק חזק ואמץ, הנה שנתנו בכאן ליהושע כח מלכות אף על פי שלא היה מלך, וכן דרשו רבותינו ז"ל (מדרש רבה שמות על הכתוב שם ג ה) ויהי בישרון מלך (דברים לג ה), ירמוז למשה.

ואפשר עוד לומר שכל מה שנמשך למצות התורה, בין שהוא כפי (הפשט) [המשפט] הצודק, בין שהוא כפי צורך השעה, נמסר לבית דין, כאמרו ושפטו את העם משפט צדק, אבל תיקונם ביותר מזה, נמסר למלך, לא לשופט. והעולה מזה, שהשופטים נתמנו לשפוט את העם משפט צדק, ויהיו נמשכים מזה שתי תועליות, האחד שלם לגמרי, והוא שיחול השפע האלהי וידבק בהם, השני לתקן סידורם, ואם יחסר מזה דבר כפי צורך השעה, ישלימו המלך. נמצא ענין המשפט מסור רובו ועיקרו לסנהדרין, ומיעוטו אל המלך.

